

Γεωγραφίες

Αρ. 22 (2013)

Γεωγραφίες, Τεύχος 22, 2013

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

-

ΑΝΙΧΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ¹Bίβιαν Γλένη²

Η έρευνα αυτή πραγματοποιείται μέσα στην περίοδο της κρίσης που διανύει η χώρα μας, μιας κρίσης η οποία δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική. Αυτό που επιδιώκεται μέσα από την παρατήρηση του χώρου ως κοινωνικού προϊόντος, που εμπεριέχει και εμπεριέχεται στις κοινωνικές σχέσεις, είναι η ανίχνευση της σύγχρονης κρίσης στον αστικό χώρο, αναλύοντας το παράδειγμα της πόλης του Πειραιά.

Όμως, η παρατήρηση των μεταλλαγών στον αστικό χώρο στο σήμερα δεν μπορεί να γίνει τραβώντας βίαια μια διαχωριστική γραμμή στο έτος 2008, χρονολογία κατά την οποία εγγράφεται επίσημα στη σύγχρονη ιστορία αλλά και τη συλλογική συνείδηση των κατοίκων της χώρας η έναρξη της κρίσης. Κρίνεται ότι, για να μπορέσει κανείς να μιλήσει για τον αστικό χώρο του Πειραιά, θα πρέπει να αναζητήσει τη διαδρομή των μετασχηματισμών του και τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες αυτοί πραγματοποιήθηκαν.

Στόχος είναι η σύνθεση ενός μωσαϊκού, που θα αποτελείται από μικρότερα και μεγαλύτερα θραύσματα, όπως αυτά προκύπτουν από την παρατήρηση του αστικού χώρου, ο οποίος είναι διαχωρισμένος και αποσπασματικός, αλλά ταυτοχρόνως ομοιογενής μέσα στην ολόκληρα του, σύμφωνα με τον Lefebvre

(Lefebvre 2007: 218). Ένα μωσαϊκό που δεν θα εξαντλήσει τα όρια του, καθώς οι ψηφίδες του δεν είναι προκαθορισμένες και μετρημένες με ακρίβεια για να συνθέσουν μια ολοκληρωμένη και αυτοτελή εικόνα. Επιδιώκεται, όμως, τα διάφορα θραύσματα που μελετώνται στην έρευνα αυτή να «ενωθούν» στη συνέχεια με άλλα, όπως για παράδειγμα την ιστορία της πόλης ή τις πρόσφατες μελέτες για την πόλη ή τις προσλήψεις των κατοίκων της πόλης για την πόλη, και με αυτό τον τρόπο η έρευνα να μην ολοκληρωθεί, αλλά να μείνει ανοιχτή ώστε να μπορούν σε κάθε πτυχή της να εφαρμόσουν νέα κομμάτια. Έτσι, θα συντίθεται σιγά σιγά μια εικόνα, ένα κείμενο και μια συνείδηση για την πόλη μέσα σε αυτή τη νέα ιστορική συγκυρία, η οποία θα επικαιροποιείται και θα ολοκληρώνεται διαρκώς.

Η πόλη την περίοδο της κρίσης προσεγγίζεται μεθοδολογικά μέσα από την τριμερή διαλεκτική διάκριση του Lefebvre, δηλαδή α) μέσα από τις χωρικές πρακτικές και τον υλικό χώρο, εδώ εμπίπτουν οι απεικονίσεις της κρίσης στον δημόσιο χώρο της πόλης του Πειραιά, β) μέσα από τις αναπαραστάσεις του χώρου, αντιλήψεις του χώρου που συγκροτούν τις ιδέες μας για το τι είναι δυνατόν – το επίπεδο αυτό περιλαμβάνει την παρατήρηση της ιστορικής εξέλιξης του Πειραιά, τις επιστημονικές έρευνες για την πόλη, τις σχεδιαστικές προτάσεις,

1. Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Ιανουάριος 2013, επιβλέπουσα Ντίνα Βαΐου.

2. vivian_gleni@hotmail.com.

τους ορισμούς και τις διατυπώσεις, τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα για τον αστικό χώρο και τον τοπικό πληθυσμό, και γ) μέσα από τους χώρους της αναπαράστασης και το λόγο για το χώρο, με άλλα λόγια μέσα από τον βιωμένο χώρο, το χώρο των κατοίκων και των χρηστών, ο οποίος προσεγγίζεται μέσα από την εμπειρική έρευνα, την αποδελτίωση του τοπικού τύπου, τη συνομιλία με οργανωμένους και μη φορείς της πόλης του Πειραιά, καθώς και με άτομα από τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Μέσα από την προσέγγιση αυτή αναδύεται η χωροκοινωνική διαλεκτική, με την οποία αντιλαμβανόμαστε και κατανοούμε τα «νέα» κοινωνικά φαινόμενα που εμφανίζονται στην πόλη την περίοδο της κρίσης (Βαΐου 2012: 86-87). Η ανάλυση των τοπικών διαδικασιών και σχέσεων στην περίοδο αυτή αναδεικνύει και υπογραμμίζει την πολλαπλότητα, την ετερογένεια και τη διαφορετικότητα των φαινομένων, αλλά και των ερμηνειών τους (Τσίγκλη 2012: 284).

Ξεκινώντας από τη μεγάλη αφήγηση της ιστορίας του Πειραιά, δηλαδή τους χωρικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς που παρατηρούνται στο χώρο σε κεντρικούς άξονες οργάνωσης της ζωής της πόλης, φτάνω στο σήμερα και στις μικρές αφηγήσεις της καθημερινότητας. Οι αφηγήσεις της καθημερινής ζωής, που θεωρείται σημείο τομής – και επομένως το κατάλληλο σημείο για τη διερεύνηση κοινωνικών σχέσεων, χωρικών δομών, ανθρώπινης παρέμβασης, συνθέτουν μια σύγχρονη εικόνα της πραγματικότητας και μια επικαιροποιημένη αντίληψη για την πόλη την εποχή της κρίσης (Βαΐου 2012: 89). Ειδικότερα, κατά τη μελέτη της περίπτωσης του Πειραιά, συγκροτούνται οι βασικοί άξονες της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής της, οι οποίοι στη συνέχεια εμπλουτίζονται, «γεμίζονται» με όψεις/γεγονότα της σύγχρονης ιστορίας, μέσα στην περίοδο της κρίσης. Με αυτό τον τρόπο

φτάνω στο σήμερα και ειδικότερα στο χρονικό σημείο που εμφανίζονται τα πρώτα ίχνη της κρίσης, δηλαδή το έτος 2008.

Ειδικότερα, παρατηρείται ότι το λιμάνι του Πειραιά διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην ανάπτυξη και την εξέλιξη της πόλης. Η παρατήρηση των εξελίξεων γύρω από το λιμάνι τα τελευταία χρόνια και οι πολιτικές, οικονομικές και θεσμικές επιλογές για την ανάπτυξη του μας οδηγούν σε κάποια συμπεράσματα σχετικά με τη στρατηγική για το χώρο, που υιοθετούν οι κυβερνήσεις αυτό τον καιρό. Στη συνέχεια, οι ενόπτες κοινωνία και τριτογενής τομέας παραγωγής αναλύονται στην έρευνα αντλώντας εικόνες, παρατηρήσεις και στοιχεία μέσα από τη σύγχρονη πραγματικότητα, στο πλαίσιο των μικρών αφηγήσεων της καθημερινότητας.

Πειραιάς: πόλη-λιμάνι

Στο επίπεδο λοιπόν των μεγάλων αφηγήσεων, που αφορούν τις σύγχρονες ιστορικές εξελίξεις, διαπιστώνεται ότι η ανάπτυξη του καπιταλισμού και η προσπάθεια συντήρησης και επιβίωσής του οδηγεί στην κατάκτηση ακόμη περισσότερο χώρου (Harvey 2007: 151). Έτσι, παρατηρείται ότι η δημόσια παρουσία περνά σταδιακά σε ιδιώτες και επιχειρήσεις και ειδικότερα σε περίοδο κρίσης, και αυτό συμβαίνει με συνοπτικότερες διαδικασίες, όπως γίνεται με το λιμάνι του Πειραιά, με χαρακτηριστική περίπτωση την επιχείρηση της COSCO, που λειτουργεί με πολύ προνομιακούς όρους (φορολογικές απαλλαγές, ανταγωνιστικό εργασιακό καθεστώς, έλλειψη κρατικού ελέγχου κ.λπ.) και αποτελεί ένα σύγχρονο πρότυπο/μοντέλο εκμετάλλευσης της δημόσιας περιουσίας. Επομένως, η ανάγκη μεγιστοποίησης της απόδοσης των κερδών των επιχειρήσεων, όχι μόνο σε εθνικό αλλά σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, αποτελεί βασικό κριτήριο σχεδιασμού και χω-

ροθέτησης δραστηριοτήτων στην πόλη του Πειραιά, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις πολιτικές που υιοθετούνται για το λιμάνι του (Εικόνα 1).

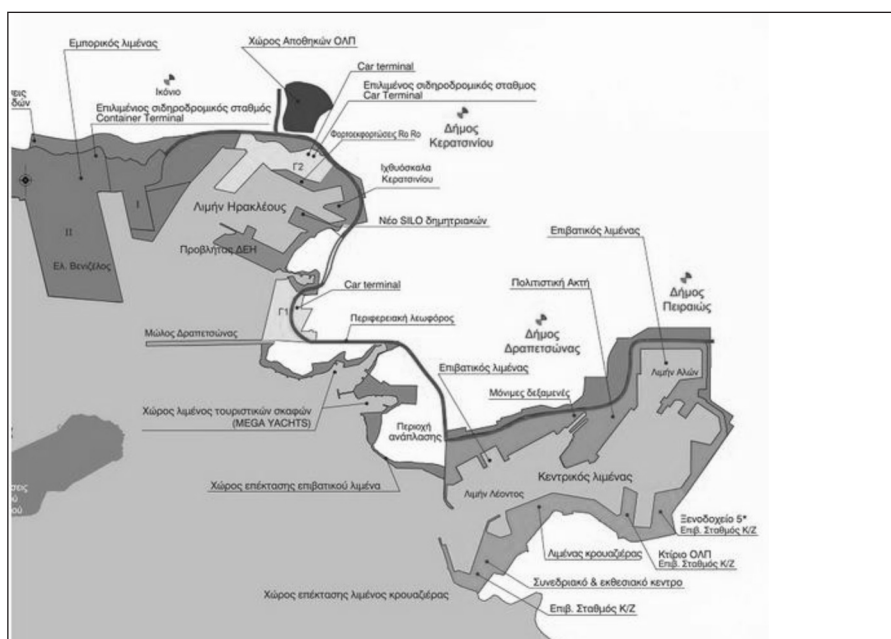

Εικόνα 1

Παρατηρείται ακόμη ότι ο πολεοδομικός και αρχιτεκτονικός σχεδιασμός παύουν σταδιακά να ταυτίζονται με τον πολιτειακό ρόλο της πόλης και υποστηρίζουν συχνά ατομικές λύσεις που μεροληπτούν. Γίνεται, δηλαδή, διάκριση μεταξύ προνομιακών τόπων για συγκεκριμένες δραστηριότητες και δυνατότητα πρόσβασης/οικειοποίησης αυτών υπό όρους και του υπόλοιπου χώρου (Χατζηβασιλείου 2012: 274). Ειδικότερα στην περίπτωση του Πειραιά, οι σχεδιαστικές προτάσεις της Ο.Λ.Π. Α.Ε., που υιοθετούνται σε πολλά σημεία από το Ρ.Σ.Α. 2021 και αποβλέπουν στη δημιουργία ενός λιμένα ανταγωνιστικού και κερδοφόρου, αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω πραγματικότητας. Ο σχεδιασμός αυτός δέχεται την κριτική του Δήμου και άλλων οργανωμένων συλλογικοτήτων της πόλης, καθώς συνιστά υιοθέτηση μιας μεμονωμένης πρότασης ιδιωτικού φορέα, που αγνοεί τη γνώμη των τοπικών φορέων και των κατοίκων της, καθώς και τις σύγχρονες ανάγκες της τοπικής κοινωνίας (Εικόνα 2).

Νεόπταχοι, νεοάστεγοι: θεσμοθετημένες και μη δομές αλληλεγγύης

Η έρευνα, όμως, ανέδειξε και μεταλλαγές που δημιούργησε ή ενέτεινε η κρίση στην καθημερινή ζωή της τοπικής κοινωνίας και στον αστικό χώρο. Ειδικό-

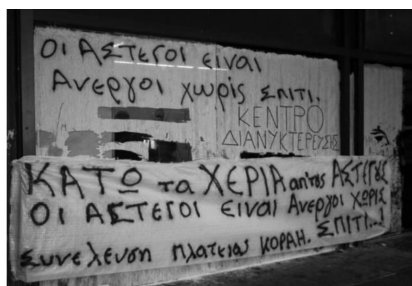
Εικόνα 2

τερα, παρατηρήθηκε ότι κομβικοί τομείς απορρόφησης εργατικού δυναμικού στην πόλη του Πειραιά (π.χ. ναυτιλία, εμπόριο) έχουν πληγεί από την κρίση, καθώς η ανεργία καλπάζει, ενώ πολλά καταστήματα (μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις) κλείνουν. Οι άστεγοι στους δρόμους της πόλης πληθαίνουν, όπως και οι άνθρωποι που ψαχουλεύουν στους κάδους των σκουπιδιών. Στην κεντρική πλατεία του Πειραιά, την πλατεία Κοραή κάτω από το Δημαρχείο, στήνονται περίπτερα και συλλέγονται ρούχα και τρόφιμα για τις άπορες οικογένειες. Έξω από τα συσσίτια των εκκλησιών οι άνθρωποι σχηματίζουν ουρές, ενώ στους χώρους αναμονής του λιμανιού τα καθίσματα μετατρέπονται σε αυτοσχέδια κρεβάτια. Την ίδια στιγμή στα σχολεία υπάρχουν μαθητές που λιποθυμούν από την πείνα, ενώ σε κάποιο άλλο σημείο της πόλης κάτοικοι προμηθεύονται πατάτες από τα φορτηγά των παραγωγών, ενάντια στην ακρίβεια των τροφίμων. Αυτές είναι μόνο κάποιες όψεις της κρίσης στους δημόσιους χώρους της πόλης.

Το κράτος και οι τοπικές αρχές της πόλης (Δήμος, δημοτικές παρατάξεις, Εκκλησία, Μ.Κ.Ο. κ.ά.) καλούνται να

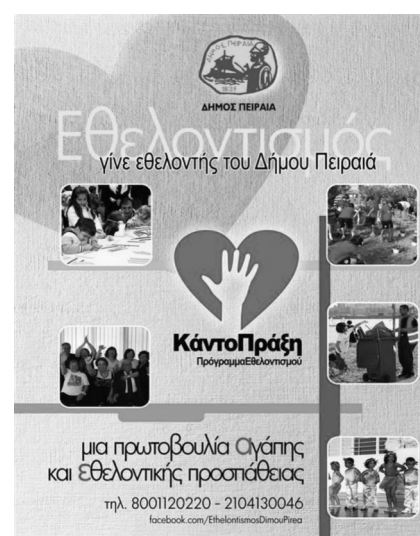
αντιμετωπίσουν τα φαινόμενα αυτά και να απαντήσουν στις νέες ανάγκες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αντιμετώπιση του φαινομένου των «νεοάστεγων», οι οποίοι σκιαγραφούνται συχνά ως άνθρωποι νεαρής ηλικίας, άνεργοι, που βρίσκονται αντιμέτωποι με την έλλειψη ή απώλεια ιδιόκτητης κατοικίας και την απουσία υποστηρικτικού οικογενειακού περιβάλλοντος. Τα μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού έχουν κυρίως αποσπασματικό χαρακτήρα, π.χ. έκτακτα μέτρα στα μεγάλα κρύα του χειμώνα, ενώ η μέριμνα για τη διατροφή και την ένδυση τους στηρίζεται στα συσσίτια της εκκλησίας και σε νεοσυσταθείσες κοινωνικές υπηρεσίες (Εικόνα 3).

Έχει ενδιαφέρον να επισημανθεί το πλήθος των νέων κοινωνικών υπηρε-

Εικόνα 3

σιών του Δήμου που δημιουργούνται την εποχή αυτή, όπως π.χ. το Κοινωνικό Παντοπωλείο, το Γραφείο Εθελοντισμού και Αγάπης, αλλά και η καθιέρωση ιδιόμορφων συνεργασιών ανάμεσα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, την Εκκλησία και τις Μ.Κ.Ο, όπως π.χ. οι Γιατροί του Κόσμου, με έμφαση στον εθελοντισμό για την αντιμετώπιση της νέας φτώχειας (συσσίτια, συλλογή και διανομή τροφίμων, συλλογή ρουχισμού, ιατρική περίθαλψη) (Εικόνα 4).

Εικόνα 4

Τα τελευταία καταδεικνύουν τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και επαληθεύουν τη διατύπωση του Bauman, σύμφωνα με την οποία οι κοινωνικές υπηρεσίες στη σύγχρονη κοινωνία (και πόσο μάλλον την εποχή της κρίσης) προορίζονται για τους φτωχούς και για αυτό είναι φτωχές υπηρεσίες (Bauman 2004: 142).

Παράλληλα, την περίοδο αυτή παρατηρούνται αυξημένα τα αντανάκλαστικά της τοπικής κοινωνίας απέναντι στις νέες συνθήκες και ανάγκες, για αυτό γεννώνται πολλές μη θεσμοθετημένες, αυτοργανωμένες δομές αλληλεγγύης από διάφορες συλλογικότητες και κατοίκους της πόλης, όπως π.χ. το κίνημα της πατάτας, τα προϊόντα χωρίς μεσάζοντες, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρείται και ανάληψη/υιοθέ-

τηση αυτών των κινηματικών πρωτοβουλιών από τους ίδιους Δήμους (Εικόνα 5).

Εικόνα 5

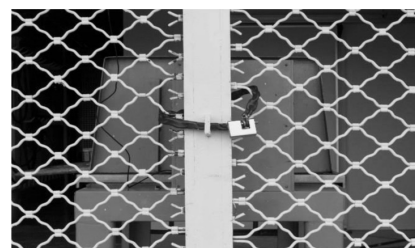
Εμπόριο-κλειστά καταστήματα στο κέντρο της πόλης

Το ιστορικό κέντρο της πόλης, όπου ο κλάδος του εμπορίου ευημερούσε και αναπτυσσόταν σταθερά, σήμερα γεμίζει με κενά, σκοτεινά ισόγεια στη θέση των άλλοτε ελκυστικών βιτρινών. Έτσι, η εικόνα των κεντρικών εμπορικών δρόμων του Πειραιά αποκαλύπτει με τον πιο γλαφυρό τρόπο τις επιπτώσεις της κρίσης στην αστικό χώρο (Εικόνα 6, 7).

Τα ευρήματα των ετήσιων ερευνών του Εμπορικού Συλλόγου Πειραιά για τα αποτελέσματα της κρίσης στην το-

Εικόνα 6

Εικόνα 7

πική αγορά, όπως παρουσιάζονται συγκριτικά από το 2007 έως το 2011 (Πίνακας 1) δείχνουν ότι ο τζίρος των καταστημάτων παρουσιάζει εντυπωσιακά φθίνουσα πορεία και, ενώ το 2009 καταμετρώνται 104 καταστήματα που έκλεισαν στο εμπορικό κέντρο του Πειραιά, το 2011 ο αριθμός των κλειστών καταστημάτων σχεδόν τετραπλασιάζεται και φτάνει τα 440. Οι καταναλωτές εμφανίζονται φοβισμένοι, λόγω των συνεχών μέτρων που λαμβάνονται από την κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της κρίσης και διστακτικοί στις αγορές τους.

Πίνακας 1

Συγκριτικός πίνακας τζίρου καταστημάτων-περίοδος χειμερινών και θερινών εκπτώσεων, 2007-2011

ΠΟΣΟΣΤΟ (%)	2007		2008		2009		2010		2011	
	Χ.Ε	Θ.Ε	Χ.Ε	Θ.Ε.	Χ.Ε.	Θ.Ε	Χ.Ε.	Θ.Ε.	Χ.Ε.	Θ.Ε.
ΑΝΟΔΟΣ ΤΖΙΡΟΥ	23	23	15	6	7	7	3	-	3	2
ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ ΤΖΙΡΟΥ	46	46	34	26	22	18	18	18	7	10
ΠΤΩΣΗ ΤΖΙΡΟΥ	26	28	26	34	45	69	65	70	90	88

Στον χάρτη που ακολουθεί απεικονίζονται τα κλειστά καταστήματα στο εμπορικό κέντρο του Πειραιά, σύμφωνα με τον κατάλογο του Εμπορικού Συλλόγου Πειραιά, που φέρει ημερομηνία 16/3/2012 και στον οποίο απαριθμούνται οι διευθύνσεις 315 κλειστών καταστημάτων στο κέντρο της πόλης (Χάρτης 1).

Συμπεράσματα

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, παρατηρείται ότι ο χώρος, για να πουληθεί και να αγοραστεί, ομογενοποιείται ενώ ταυτόχρονα παραμένει κατατμημένος. Σε αυτό τον κατατμημένο χώρο αντιστοιχεί ένας κατατμημένος χρόνος, που και αυτός πουλιέται και αγοράζεται: χρόνος εργασίας, κατανάλωσης, ανάπαυσης, ελεύθερος χρόνος (Lefebvre 2007: 217). Εστίασαμε λοιπόν σε κάποιες κεντρικές δραστηριότητες με τις οποίες είναι οργανωμένη η πόλη. Από την παρατήρηση των μετα-

λλαγών στους χώρους αυτούς, την περίοδο της κρίσης αναδύθηκε ο προβληματισμός σχετικά με το τι συμβαίνει με εκείνες τις κοινωνικές ομάδες που η κεντρική εξουσία ωθεί σε κοινωνικές και γεωγραφικές παρυφές, αλλά και τι επιπτώσεις έχει σε μια καταναλωτική κοινωνία, η αδυναμία «αγοράς» των δραστηριοτήτων της πόλης και του χρόνου που τους αντιστοιχεί από ένα μεγάλο μέρος τους πληθυσμού.

Από την έρευνα προκύπτει ότι δεν φτάσαμε στην κρίση ξαφνικά αλλά, αντιθέτως, εξελικτικά. Ενώ παρατηρείται ακόμη ότι η διαχείριση της κρίσης

συνίσταται σε πολιτικές επιλογές, οι οποίες αντανακλώνται αλλά και διαμορφώνονται και από τον ίδιο τον αστικό χώρο και τον τρόπο που αυτός είναι οργανωμένος/διαχωρισμένος. Όλα τα παραπάνω υπογραμμίζουν τα αντικρουόμενα συμφέροντα των διαφόρων κοινωνικών ομάδων και την ανάγκη διαρκούς διεκδίκησης του δικαιώματος στην πόλη. Η σύγκρουση αυτή λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις όταν υπάρχει μια τοπική κοινωνία που βιώνει τα αποτελέσματα της κρίσης και οι ανάγκες της έχουν μεταβληθεί σε σημαντικό βαθμό ώστε σταδιακά να φτωχοποιείται (αύξηση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, άστεγοι, άνεργοι κ.ο.κ).

Ανάλογα λοιπόν με τις ασκούμενες κάθε φορά πολιτικές, ο πολεοδομικός σχεδιασμός σε μεγάλη αλλά και μικρή κλίμακα μπορεί να μετατραπεί σε εργαλείο ρύθμισης, ενσωμάτωσης και κυριαρχίας, υιοθετώντας επιλογές που παρουσιάζονται ως αναπόδραστες (Βαΐου

Χάρτης 1

Κλειστά μαγαζιά στο κέντρο του Πειραιά. Ίδια επεξεργασία και Πολίνας Πρέντου, αρχιτέκτονα μηχανικού, σπουδάστριας, ΔΠΜΣ: Πολεοδομία-Χωροταξία, Αρχιτεκτονική Σχολή, ΕΜΠ

2012: 67). Αντίθετα, ο συμμετοχικός σχεδιασμός και η αυτοδιαχειριστική διαδικασία είναι μια προσέγγιση που αφήνει χώρο για «άλλους» από τους συνήθεις παίχτες της πολεοδομικής διαδικασίας, ορατούς και λιγότερο ορατούς, και τους επιτρέπει να εμπλακούν στη λήψη αποφάσεων και να αναλάβουν τον έλεγχο των χώρων στην περιοχή που ζουν (Χατζηβασιλείου 2012: 274) Η διεκδίκηση του δικαιώματος στην πόλη ανάγεται σε κοινωνικό αίτημα και ανάγκη την εποχή της κρίσης και μεταφράζεται στη διεκδίκηση του χώρου της πόλης ως χώρου πραγμάτωσης μιας ανανεωμένης αστικότητας, χωρίς τους αποκλεισμούς της καπιταλιστικής κοινωνίας και τους χώρους και τους χρόνους που αυτή παράγει (Βαΐου 2012: 91).

Βιβλιογραφία

- Βαΐου, Ντ. και Χατζημηχάλης, Κ. (2012), *Ο Χώρος στην Αριστερή Σκέψη*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.
- Τσίκλη, Α. (2012), *Νέες τεχνολογίες και μορφές χωρικής αναδιάρθρωσης, Ο Χώρος στην Αριστερή Σκέψη*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.
- Χατζηβασιλείου, Σ. (2012), *Νησίδες περιφέρειας στο κέντρο της πόλης. Τα προσφονικά της λεωφόρου Αλεξάνδρας, Ο Χώρος στην Αριστερή Σκέψη*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.
- Bauman, Z. (2002), *Η Εργασία, ο Καταναλωτισμός και οι Νεόπταχοι*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Harvey, D. (2007), *Η Κατάσταση της Μετανεωτερικότητας-Διερεύνηση των απαρχών της πολιτισμικής μεταβολής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Lefebvre, H. (2007), *Δικαίωμα στην πόλη – Χώρος και πολιτική*, Αθήνα: Κουκίδα.

ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ¹

Ίων-Σπυρίδων Μαλέας, Αλεξάνδρα Μούργου

Η διπλωματική εργασία αφορά τη δημιουργία ενός δικτύου δημόσιων ελεύθερων χώρων και κτιρίων στον αστικό ιστό της Δραπετσώνας στον Πειραιά με όσο το δυνατό ηπιότερες παρεμβάσεις, δίνοντας έμφαση στην αξία χρήσης της γης. Κύριο μέλημα είναι η υπεράσπιση του δικαιώματος των κατοίκων στην πόλη. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, προσπαθήσαμε να συγκροτήσουμε μια μεθοδολογία διαβούλευσης και στη συνέχεια σχεδιασμού μαζί με αυτούς που θα τη ζουν, δηλαδή τους κατοίκους της. Ταυτόχρονη ανάγκη μας ήταν να γίνουμε κι εμείς ένα κομμάτι της γειτονιάς.

Δραπετσώνα του χτες, του σήμερα και του αύριο

Μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία της περιοχής, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να προσεγγίσουμε τα στάδια εξέλιξής της. Ξεκινώντας από τα τέλη του 19ου αιώνα, μελετάμε τη χωροθέτηση της βιομηχανικής ζώνης, της ζώνης του Ο.Λ.Π. (Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς), τη συγκρότησή της ως εργατούπολη, μέχρι την αποβιομηχάνιση, την ανακήρυξη των πρώην Βιομηχανικών Περιοχών (ΒΙ.ΠΕ.) και κτιρίων ως περιοχές ανάπλασης. Η συγκρότηση και η εξέλιξη της γειτονιάς μέσα στο χρόνο και το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται σε αυτή αποτελούν ένα ιδιαίτερο ζήτημα, που διερευνάται ταυ-

τόχρονα με τις μεταλλαγές του αστικού χώρου και των εκάστοτε συνθηκών κατοίκησης, καθώς και τις αναδιαρθρώσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου ανάπτυξης και τη συγκρότηση κοινωνικών τάξεων και ομάδων στο χώρο. Η παράλληλη μελέτη της οικονομικής, αστικής-οικιστικής και πολιτικής εξέλιξης της περιοχής, από τη μία, και η διαμόρφωση του ανθρώπινου δυναμικού που την απαρτίζει σε διάφορα επίπεδα, από την άλλη, καθορίζουν την πορεία που χارάσσεται τελικά και γίνεται κληροδότημα για το σήμερα και το αύριο.

Η Δραπετσώνα είναι μια χερσόνησος δυτικά του Πειραιά. Όμως, παρά τα γεγονότα ότι βρέχεται από τρεις πλευρές από τη θάλασσα, ο αστικός της ιστός είναι αποκλεισμένος από αυτή, αφού το κομμάτι της ακτογραμμής της αποτελείται από εκτάσεις υποδομών και ανενεργές εκτάσεις πρώην ρυπογόνων χρήσεων βιομηχανίας (Ο.Λ.Π. και τμήμα της πρώην Βιομηχανικής ζώνης-ΒΙ.ΠΕ. Κερατσινίου-Δραπετσώνας). Επίσης, αξίζει να σημειωθεί η τεράστια υψομετρική διαφορά του αστικού ιστού από το λιμάνι (πάνω από 20 μέτρα) και οι αυτοκινητόδρομοι που παρεμβάλλεται μεταξύ τους (Εικόνα 1).

Αναλύοντας σε πιο λεπτομερή κλίμακα τον αποκλεισμό της Δραπετσώνας από την ακτογραμμή, εντοπίζει κανείς τα εξής: δυτικά εκτείνεται η περιοχή της πρώην ΒΙ.ΠΕ. που αποτελείται από συγκρότημα της Lafarge (πρώην Α.Γ.Ε.Τ.

1. Διπλωματική εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, ΕΜΠ, Μάρτιος 2013. Επιβλέπουσα: Βαΐου, Ντ., Σύμβουλοι καθηγητές: Μπελαβίλας, Ν., Μωραΐτης, Κ.

Ηρακλής) το οποίο υπολειπεται, καθώς και τις ανενεργές από το 1999 εκτάσεις της Ανώνυμης Ελληνικής Εταιρείας Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων (Α.Ε.Χ.Π.Λ). Η έκταση αυτή ανήκει κατά μεγαλύτερο ποσοστό στην Εθνική Τράπεζα, και κατά μικρότερο σε άλλους μετόχους, όπως η BP και ο Ο.Λ.Π. Σε περίπτωση επανάχρησής της δίνεται στο δήμο 30% της έκτασής της. Νότια και Ανατολικά, εκτείνεται τμήμα του επιβατηγού λιμένα του Οργανισμού Λιμένα Πειραιώς (Ο.Λ.Π) (Πύλες E1, E2, E3). Και οι δύο περιπτώσεις, έχουν αποτελέσει, συνολικά ή τμηματικά, πρόσφορο πεδίο για προτάσεις παρέμβασης. Έχουν εκπονηθεί πολλές μελέτες που αποδίδουν νέες χρήσεις στα πεδία αυτά. Πιο συγκεκριμένα, για την περιοχή της ΒΙ.ΠΕ. έχουν πραγματοποιηθεί από το 1996 (πριν ακόμα κλείσουν οριστικά τα Λιπάσματα) έξι επίσημες μελέτες, μεταξύ των οποίων το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Terra Posidonia, η πρόταση του Ο.Λ.Π. για μαρίνα επιβίβασης για κρουαζιερόπλοια και τελευταία (2011), η πρόταση του Δημάρχου Κερατσινίου-Δραπετσώνας κυρίου Τζαννή για δημιουργία πίστας formula 1.

Στον αντίποδα βρίσκονται ομάδες πολιτών και δημοτικές κινήσεις που δραστηριοποιούνται στο ζήτημα της ανάπλασης της περιοχής και χαρακτηρίζουν τις πιο πάνω προτάσεις αρνητικές. Υποστηρίζουν πως οι προτάσεις αυτές δεν κατευθύνονται σε μία λογική προς όφελος της πόλης, των κοινωνικών υποδομών και του περιβάλλοντος και διεκδικούν τη μετατροπή της περιοχής σε μητροπολιτικό άλσος. Καμία όμως από τις ανεπίσημες ή τις επίσημες προτάσεις δεν έχει υλοποιηθεί μέχρι σήμερα. Από την άλλη, ο Ο.Λ.Π. προτείνει την αντικατάσταση της χρήσης του επιβατηγού λιμανιού στην πύλη E2 με πολιτιστικές χρήσεις, τη λεγόμενη «Πολιτιστική Ακτή» απέναντι από την Ηετιώνεια Πύλη για την οποία προβλέπεται η επανάχρηση διατηρητέων πρώην βιομηχα-

Εικόνα 1: Αποκλεισμός της Δραπετσώνας

νικών συγκροτημάτων και η δημιουργία μουσείων, μεταξύ των οποίων το μουσείο ενάλιων αρχαιοτήτων στο SILO για το οποίο πραγματοποιήθηκε αρχιτεκτονικός διαγωνισμός στις αρχές της φετινής χρονιάς (Εικόνα 1).

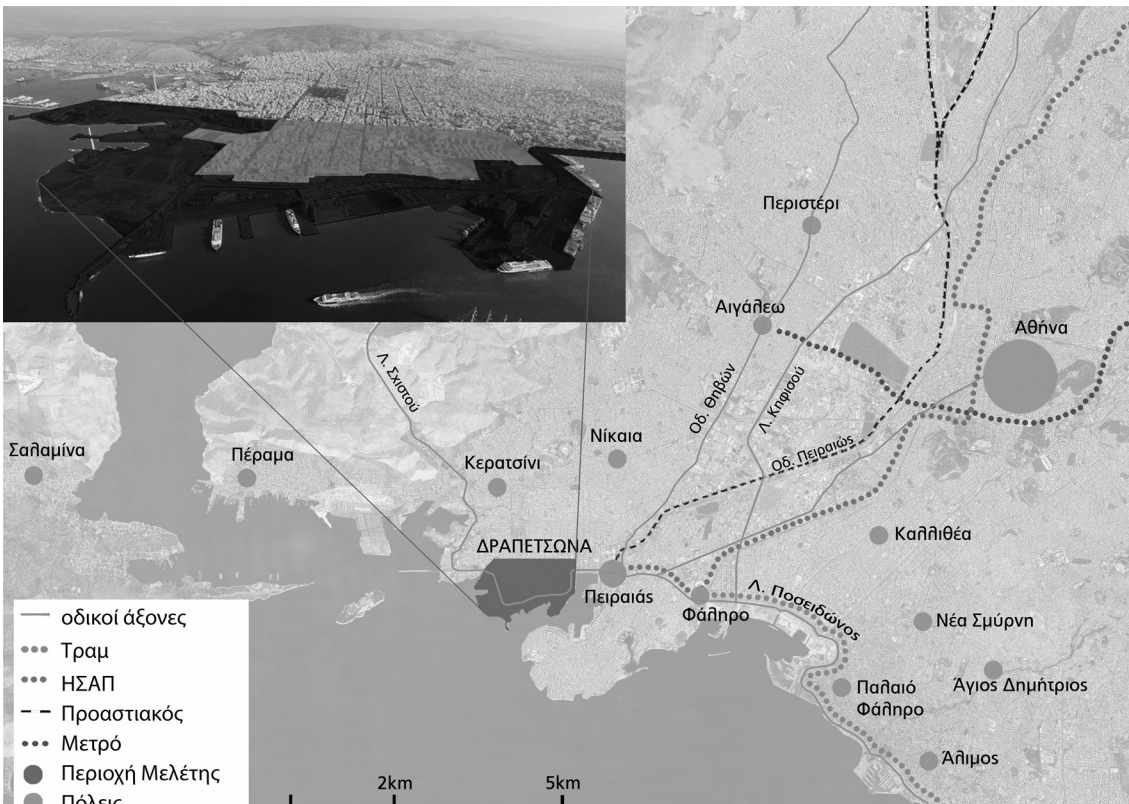
Υπαγορεύεται λοιπόν η δημιουργία έργων υποδομής με έντονο εμπορευματικό χαρακτήρα, που προδιαγράφει έντονες φορτίσεις στο «αύριο» της γειτονιάς. Στις δύο πλευρές πρόκειται να δημιουργηθούν δύο υπερτοπικοί πόλοι, που θα ασκήσουν πίεση στην μικρή τοπική κλίμακα της γειτονιάς της Δραπετσώνας.

(Ανα)γνωρίζοντας τη γειτονιά μαζί με τους κατοίκους

Μέσα σε όλα όσα συμβαίνουν γύρω, οι πολίτες, οι Δραπετσωνίτες, δεν υπολογίζονται, ενώ οι ίδιοι αγωνιούν και δραστηριοποιούνται προκειμένου να επηρεάσουν τις εξελίξεις στο βαθμό που μπορούν. Τον Ιούνιο 2012, για παράδειγμα, επιχειρούν να επανοικειοποιηθούν την πρώην ΒΙ.ΠΕ., μπαίνοντας για πρώτη φορά μέσα στο χώρο αυτό και

διοργανώνοντας πολιτιστικές δραστηριότητες με θέμα το άνοιγμα της πόλης τους στο παραλιακό μέτωπο. Το ζήτημα άλλωστε αυτό είναι ένα από τα πρωταρχικά που απασχολούν εδώ και χρόνια την τοπική κοινωνία.

Καθώς επιχειρούσαμε μια ανάγνωση/αναγνώριση της περιοχής και των επερχόμενων φορτίσεων, οι προσπάθειες παρέμβασης και τα αιτήματα των κατοίκων άρχισαν να διαμορφώνουν νέα «πολεοδομικά δεδομένα» για την εργασία μας – δεδομένα που μας ώθησαν να αναζητήσουμε μαζί με τους κατοίκους νέες ποιότητες για το μέλλον της γειτονιάς/πόλης τους. Έτσι, προσπαθήσαμε να διαμορφώσουμε μία μεθοδολογία σχεδιασμού μαζί με τους κατοίκους σε μία κατεύθυνση που θα βασιζόταν στο «πάτημα» της γειτονιάς πάνω στα υπερτοπικά σχέδια προς όφελος της. Προσπαθήσαμε δηλαδή να δημιουργήσουμε μια διαδικασία διαβούλευσης και στη συνέχεια σχεδιασμού μαζί τους, δανειζόμενοι ιδέες από υλοποιημένα παραδείγματα συμμετοχικού σχεδιασμού, όπως για παράδειγμα στη Θήβα (1984-1992), στη Louvain, Βέλ-

Εικόνα 3: Χάρτης κατοίκων-ιδιοκτησιακά στοιχεία περιοχής

μία επαναδιαπραγμάτευση του δημόσιου χώρου μέσα από το σχεδιασμό. Στην κατεύθυνση αυτή χρησιμοποιήσαμε καθιερωμένα εργαλεία (χάρτες χρήσεων γης, ελεύθερων χώρων, ύψη κτιρίων), αλλά και, κυρίως, επιτόπιες συστηματικές καταγραφές για τη ζωή της πόλης, τα σημεία και τους χώρους που συσσωρεύουν ένα κομμάτι της κοινωνικής ζωής, της καθημερινότητας κ.λπ.

Έτσι συμπυκνώσαμε τα στοιχεία που μας έδωσαν οι κάτοικοι σε έναν νέο χάρτη, που θα μπορούσε να αποτυπώσει σε ένα βαθμό βιωματικά στοιχεία των κατοίκων για την περιοχή. Παράλληλα δημιουργήσαμε μία πινακίδα με ανάλυση των ιδιοκτησιακών στοιχείων στα σημεία ενδιαφέροντος έτσι ώστε να εντοπίσουμε το βαθμό και τον τρόπο που θα μπορούσαμε να προτείνουμε παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο. Η παραπάνω διαδικασία πέρασε μέσα από αλληπάλληλες επισκέψεις στην Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου και την Πο-

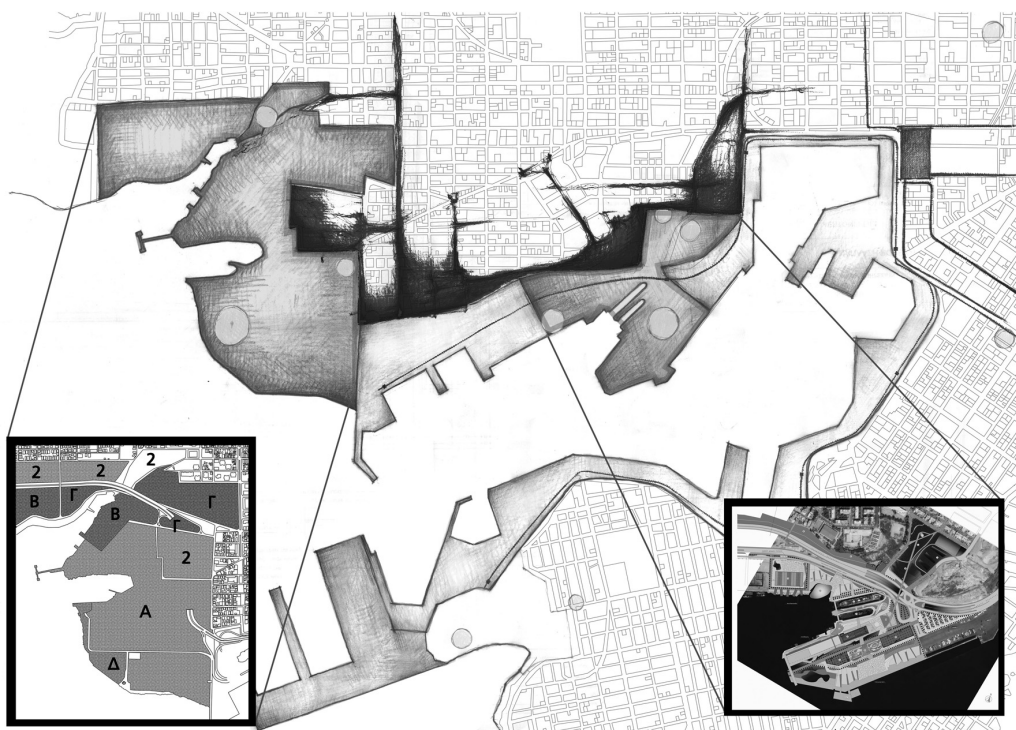
λεοδομική Υπηρεσία καθώς και διαδοχικές συναντήσεις με τους κατοίκους. Η εργασία με χάρτες της περιοχής τελικά οδήγησε στην εκπόνηση από κοινού του γενικού σχεδίου διάταξης (masterplan) (Εικόνα 3).

Η σύνταξη ενός γενικού σχεδίου-Masterplan - και εντοπισμένων επεμβάσεων

Οι αναζητήσεις που επιγραμματικά αναφέραμε εκκινούν από ένα πλέγμα ιδεών για το δημόσιο χώρο ως πεδίο που διαμορφώνει τις υλικές συνθήκες της κοινωνικής ζωής και ταυτόχρονα διαμορφώνεται από αυτήν. Στο βαθμό που αυτός αποτελεί πεδίο διεκδίκησης της κοινωνικής ζωής, θεωρούμε πως λόγος πρέπει να δίνεται σε εκείνους που θα ζουν εκεί, τους κατοίκους της περιοχής, μιας και οι όποιες απόπειρες επανάληψης θα προκαλέσουν πολύπλευρες ανακατατάξεις. Για την εργασία μας πρόταγμα λοιπόν είναι η δημιουργία ενός φίλτρου που θα συμπυ-

κνώνει χρήσεις και μορφές τέτοιες που να ευνοούν τη συνεύρεση μεταξύ των ανθρώπων και τη διακίνηση των ιδεών.

Ως τέτοιο προτείνεται ο σχεδιασμός ενός δικτύου δημόσιων χώρων, με υπαίθρια και στεγασμένα τμήματα διαρθρώνεται σε τέσσερις θύλακες στο μέτωπο της πόλης (ψυχαγωγίας, νεολαίας-αθλητισμού-πρασίνου, πολιτισμού και βιομηχανικής ιστορίας της Δραπετσώνας) που στόχο έχουν την αποδέσμευσή του από τη λογική της εμπορευματοποίησης. Οι προτεινόμενες χρήσεις πηγάζουν από το προηγούμενο στάδιο διαβούλευσης με τους κατοίκους και παίρνουν υπόψη ήδη υπάρχουσες γειτονικές χρήσεις. Οι επεμβάσεις μας είναι όσο το δυνατόν πιο ήπιες και χαμηλού κόστους, ενώ πραγματοποιούνται αυστηρά σε δημόσιο χώρο και σε κτίρια που ανήκουν στο δήμο (με εξαίρεση το οικόπεδο Μελετόπουλου, το οποίο διεκδικεί δικαστικά ο Δήμος εδώ και κάποια χρόνια, και για το οποίο

Εικόνα 4: Γενική διάταξη σχεδίου-masterplan

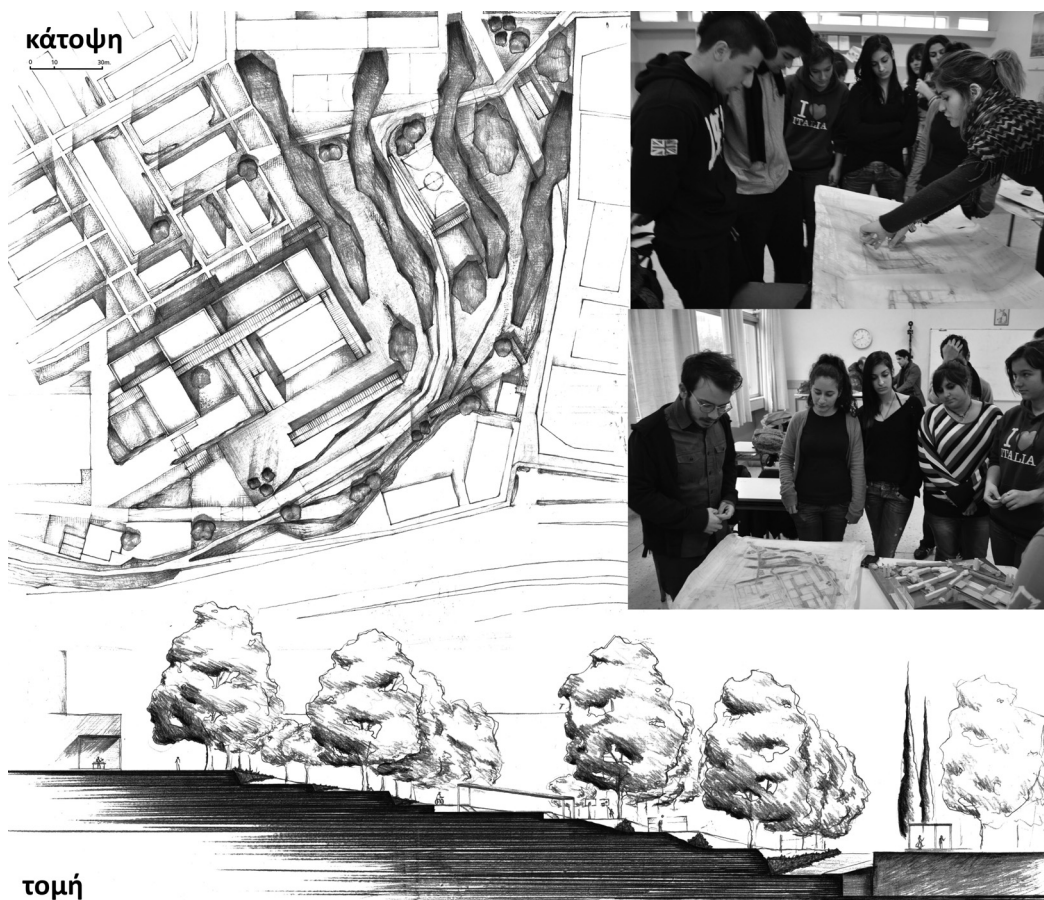
υποθέτουμε πως κερδίζει τη δίκη ο Δήμος).

Ο πρώτος θύλακας είναι το «καστράκι», που βρίσκεται δίπλα από την Ηετιώνεια Πύλη. Εδώ ο δήμος σχεδιάζει να δημιουργήσει αμφιθέατρο και δημοτικό αναψυκτήριο (έχει πραγματοποιηθεί μελέτη το 1996 την οποία θα υλοποιήσει με επιδότηση από το ΕΣΠΑ). Ο δεύτερος είναι θύλακας αθλητισμού και νεολαίας, που βρίσκεται πίσω από το 2ο Γ.Ε.Λ. Δραπετσώνας. Προβλέπεται η επανάχρηση υφιστάμενων κελυφών, και προτείνεται η δημιουργία σε αυτά στεκιού νεολαίας, πρόνοιας άπορων παιδιών, δημοτικού γυμναστηρίου και κολυμβητηρίου (για το τελευταίο ο δήμος ήδη είχε πάρει απόφαση να χωροθετηθεί στο σημείο αυτό). Δίπλα ακριβώς σχεδιάζεται ένα πάρκο με αθλητικές χρήσεις στο εσωτερικό του. Ο τρίτος θύλακας βρίσκεται δίπλα στο υφιστάμενο Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δραπετσώνας (Κ.Π.Ε.Δ.) και είναι θύλακας πολιτισμού και περιβάλλοντος. Επαναχρησιμοποιούνται κελύφη που στεγάζουν

το Πολιτιστικό Κέντρο Δραπετσώνας και τον Δημοτικό Κινηματογράφο και στον υπαίθριο χώρο οργανώνεται μια έκταση με αστικές καλλιέργειες που θα τις διαχειρίζεται το Κ.Π.Ε.Δ. σε όφελος των κατοίκων. Ο τέταρτος θύλακας, τέλος, που είναι και το «πάτημα» στην περιοχή των λιπασμάτων, είναι το Πάρκο Εργατιάς όπως λέγεται, που θα στεγάσει στο «οίκημα» (πρώην εργατική κατοικία της Α.Ε.Ε.Χ.Λ.Π) το αρχείο βιομηχανικής ιστορίας της Δραπετσώνας που αυτή τη στιγμή φυλάσσεται κάτω από κακές συνθήκες.

Οι θύλακες αυτοί συνδέονται μεταξύ τους αλλά και με τη γειτονιά με άξονες που διαμορφώνουν διαφορετικές ποιότητες, όπως πεζόδρομοι, ποδηλατόδρομοι, δρόμοι ήπιας κυκλοφορίας, δρόμοι παράλληλοι κίνησης αυτοκινήτου και πεζού. Η μελέτη πλαισιώνεται επίσης και με ρύθμιση κυκλοφοριακού συστήματος, μέσω μαζικής μεταφοράς, οργάνωση και αύξηση χώρων στάθμευσης, ρύθμιση Σ.Δ. στην πρώτη γραμμή ιδιοκτησίας, κ.λπ. (Εικόνα 4).

Θεωρούμε σημαντική την ύπαρξη διαφορετικών θυλάκων στον αστικό ιστό σε αντιδιαστολή με τη δημιουργία ενός ενιαίου κέντρου, μιας και η πόλη από μόνη της συμυκνώνει και μεταφράζει σε χώρο ένα σύνολο κοινωνικών συσχετισμών. Η διάρθρωση των χώρων σε διαφορετικά σημεία του αστικού ιστού μπορεί να τονώσει την αξία χρήσης της γης και να ενθαρρύνει τη συνεύρεση στο δημόσιο χώρο διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Τέλος, η διπλωματική προχώρησε σε ακόμη μικρότερη κλίμακα σχεδιασμού, εστιάζοντας στο δεύτερο θύλακα που περιλαμβάνει στέκι νεολαίας, κέντρο πρόνοιας για άπορα παιδιά, αθλητικό εξοπλισμό και πάρκο υψηλού πρασίνου. Ο σχεδιασμός στην κλίμακα αυτή συνδέθηκε με ένα ακόμη επίπεδο διαβούλευσης με τους κατοίκους, στην περίπτωση αυτή με μαθητές της Β' τάξης του Γ.Ε.Λ. Δραπετσώνας. Η διαδικασία αυτή διήρκεσε τρεις μήνες, και περιλάμβανε διαδικασίες συναντήσεις και εργασία από κοινού στην τάξη. Βασικά εργαλεία μας ήταν οι μακέτες και τα σχέδια της πε-

τομή

Εικόνα 5: Σχεδιάζοντας στην τάξη με τους μαθητές

ριοχής. Ο σχεδιασμός του πάρκου έγινε με τρόπο ώστε να παραλαμβάνει κινήσεις από την πόλη και να τις περνάει μέσα από το πάρκο συνδέοντάς τες με το παραλιακό μέτωπο. Οι χρήσεις που τοποθετούνται μέσα στο πάρκο είναι λίγες και αφορούν στον αθλητισμό και την ψυχαγωγία νέων. Η επιλογή της φύτευσης έγινε μαζί με τους μαθητές συμβουλευόμενοι βιβλιογραφία για τα χαρακτηριστικά των φυτών που ενδείκνυνται για αστική φύτευση κοντά στη θάλασσα, στο πλαίσιο της επιδίωξής μας για χαμηλότερο κόστος με την υψηλότερη δυνατή αξία. Έτσι, δώσαμε έμφαση στην εντοπιότητα και την αντοχή των δέντρων και των θάμνων στο ιδιαίτερο μικροκλίμα της περιοχής. Τα αειθαλή δέντρα δημιουργούν ορισμένες διαδρομές μες στο πάρκο, ενώ τα φυλλοβόλα διαμορφώνουν χώρους στάσης με θέα στις οπτικές φυγές προς τη πο-

λιτιστική ακτή, το λιμάνι και το παραλιακό μέτωπο. Στο κέντρο διαμορφώνεται πλατεία, που παραλαμβάνει τις διάφορες κινήσεις του πάρκου για να τις μεταφέρει στην κεντρική διαδρομή που καταλήγει από τη μία στο παραλιακό μέτωπο κι από την άλλη σε ένα από τα νευραλγικά σημεία του αστικού ιστού. Κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού του πάρκου μας απασχόλησε ιδιαίτερα η δυναμική αλλαγή του τοπίου κατά την αλληλουχία των τεσσάρων εποχών, γι' αυτό και δώσαμε έμφαση στις διαφορετικές περιόδους άνθησης των φυτών (Εικόνα 5).

Σημαντικότερος στόχος της εργασίας μας ήταν, μέσα από τον επανασχεδιασμό του χώρου με παρεμβάσεις χαμηλής κλίμακας, να διαφυλάσσεται ο χαρακτήρας της γειτονιάς, δίνοντας βήμα στους κατοίκους να επανοικειοποιηθούν το δημόσιο χώρο, μέσα από τη

δημιουργία ενός πλέγματος σχέσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων στη διαδικασία αυτή. Παραμένει μία εργασία που διαπραγματεύεται τον αστικό σχεδιασμό της περιοχής, στοχεύοντας όμως στη δημιουργία των υλικών συνθηκών ώστε οι κάτοικοι να μπορούν να συνομιλούν, να σχεδιάζουν και να διεκδικούν το χώρο τους μέσα στην πόλη.

Σημειώσεις

2. Αναγνωστάκη, Α. και Κλειδωνάς, Α., (2013), «Κουαρτέτο για 4 φυτόρια», *Αρχιτέκτονες*, τεύχος 00.

3. Τα Δημογραφικά στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας για την περιοχή δείχνουν ότι οι κάτοικοι είναι σε μεγάλο ποσοστό εργατοτεχνίτες ή οικονομικά μη ενεργοί, και πως η παρουσία νέων οικονομικά ενεργών είναι μικρή σε σύγκριση με την υπόλοιπη Αττική.